

HARANGOZÓ JÓZSEF

A SZAKMAKÖZI BIZOTTSÁGOK ÉS A TERÜLETPOLITIKA KÉRDÉSEI

I. Szakszervezetek - területpolitika

A területpolitikai kérdésekkel egyre többet foglalkoznak az állami-, társadalmi- és tömegszervezetek, a településen lakók, a lakosság széles rétegei. E rövid tanulmányban a szakszervezetek ezirányú feladatával és problémáival kívánok foglalkozni.

A szakszervezetek tevékenységi köre kiterjed a munkahelyre és a munkahelyen kívülre. A munkahelyen kívüli szakszervezeti feladatok kibővülése nem tekint vissza hosszú múltra. Így e tevékenységi kör határai ma is vita tárgyát képezik. Ugyanis a hagyományosan szakszervezeti munka, az érdekvédelem a 80-as évekig csak a munkahelyre korlátozódott. A szocializmus építése során a társadalmi fejlődés felvetette a szocialista demokrácia kiszélesítését. "A szocialista demokrácia fejlődése egyet jelent annak a közvetítő mechanizmusnak a kiépülésével, ami a gazdasági rendszerben keletkező sokszínű és konfliktusos érdek-törekvéseket hatékonyan képes közvetíteni és becsatolni a politikai rendszer hatalmi mechanizmusába és politikai folyamataiba."^{1/} Szükségszerűen napirendre került a szakszervezetek társadalomban betöltött szerepének növelése. Ez a társadalmi, gazdasági és a politikai élet területén végbemenő változások részeként valósul meg.

A területpolitika kérdését elemezve támaszkodom az elmúlt évben két meggyében folytatott kutatásaim tapasztalataira, amelyek a területi szakszervezeti szervek helyével, feladataival, szerepével kapcsolatosan végeztem. Egyik fő kérdésnek a területpolitikát, annak összefüggéseit tekintettem. Mit értünk te-

területpolitikán, vetődik fel a kérdés? "Területpolitikán, mint általános fogalmon a szűkebb régió, a megye, a városok, a községek, a települések gazdasági, társadalmi, politikai fejlődéséről, életműködésük folyamatosságáról való szervezett, tervszerű gondoskodást értek. Amely magában foglalja a településpolitikát is."^{2/} Lényegében a területpolitika magában foglalja a szűkebb régió társadalompolitikáját, gazdaságpolitikáját, annak minden összetevőjét. A területpolitika fogalmkörét Kószegfalvi György az alábbiak szerint határozta meg "tartalmazza mindazokat a stratégiai célokat, megfontolásokat, amelyek magukban foglalják a településfejlesztés politikai céljait, törekvéseit az általános- és társadalompolitika alapján. A településpolitika magában foglalja egyúttal mindazokat a feladatokat, amelyek a napi politikai cselekvésben a fejlesztés érdekében szükséges operatív beavatkozásokat felölelik. Vagyis a településpolitikai magatartás az adott település fejlesztése érdekében kifejtett, illetve kifejtendő elsődlegesen politikai jellegű akciók összefüggő rendszerét jelenti."^{3/} A településfejlesztés oly sokszor emlegetett fogalma szerintem is a településpolitika szélesebb fogalmkörén belül helyezkedik el, és ezért tartalmi vonatkozásban a legszorosabb kapcsolatban állnak egymással. A szakszervezetek részéről a területpolitikai munkában, a társadalmi munkamegosztásban középszinten a Szakszervezetek Megyei Tanácsa /a továbbiakban SzMT/ vesz részt, amint erre az Alapszabály feljogosítja: "Irányítja a területpolitikai munkát segítő szakszervezeti tevékenységet. Képviseli a dolgozókat az országos, a megyei, fővárosi, állami, társadalmi szervek és gazdasági vezetők előtt."^{4/} Az SzMT területpolitikai munkájának elősegítése érde-

kében az 1985-ös szakszervezeti választáskor új munkabizottságot hoztak létre "Területpolitikai Bizottságot". Az SzMT-n kívül alsószinten a szakmaközi bizottságok feladata, hogy a helyi tanáccsal, társadalmi szervekkel és a szakszervezeti alapszervezetekkel együttesen részt vegyenek a területpolitikai munkában. Ez elvileg helytálló szabályozás, csak az a probléma, hogy nincs minden önálló tanáccsal rendelkező településen Szakmaközi Bizottság /a továbbiakban rövidítve SzKB/, sőt, a városokban sincs, pl. Szegeden 1986-ig nem volt. Ezt a hiányt a gyakorlati munkában dolgozók is "mint lényeges kérdést" tették szóvá. Szerintem ebben az esetben fontos "alapelv" szenved csorbát, nevezetesen a "területi elv". A politikai rendszer alrendszeri és mechanizmusa fejlesztése, korszerűsítése kapcsán indokolt lenne a fenti kérdések módosítása, hozzáigazítása a mai kor követelményeihez, elvárásaihoz. Gondolok itt a szakszervezetek alsószintű területi szerveinek egységes, egyértelmű szervezeti kiépítésére. Mi a helyzet jelenleg? A SzOT Elnökség 1980. október 27-i határozata értelmében az SzMT dönt arról, hogy mely városokban, nagyközségekben hoznak létre szakmaközi bizottságot. Ebből következik a mai igen heterogén állapot - mely köztudott -, hogy megyénként eltérő módon, más elvek szerint szervezték ujja, illetve hozták létre az SzKB-kat.^{5/}

A szakszervezetek szervezeti felállása történelmileg alakult ki, többek között a szakmaközi bizottságok is, az országos szintű vezetők álláspontja, hogy a meglévő szervezeti felépítésen nem kell változtatni. Baranyi Tibor a SzOT főtitkára írja A szakszervezeti irányítás vitájának összefoglaló cikkében: "A Szaktanács rétegpolitikai munkájának további tökélete-

sítésére vonatkozó elképzelések kimunkálás alatt állnak. ... Elsősorban a nagyobb társadalmi csoportokat érintő érdekképviselő megteremtéséről, fejlesztéséről gondolkodunk ... A szakszervezeti mozgalom iparági- ágazati és területi felépítésének kérdései most nem szerepelnek munkánk korszerűsítésével összefüggésben."^{6/} Felteszem a kérdést, hogy a jelenlegi szakszervezeti szervezeti felállást "korszerűsíteni" sem szükséges? A realitáshoz hozzá tartozik, hogy a szakszervezeti irányító munka néhány elvi kérdéséről 1985. február hónapban megjelent Virizlay Gyula vitaindító cikke. A szerző nagyon helyesen az objektíve felismert szükségsszerűségből kiindulva állapítja meg, hogy "a társadalom és gazdaság irányításának fejlesztése fölgyorsult, ennek következtében a szakszervezetekben is előtérbe kerültek az irányító munka elvi és gyakorlati kérdései."^{7/} Álláspontom szerint nemcsak a szakszervezetek irányítási rendszerét kell átgondolni és fejleszteni, hanem a szakszervezet felépítését is, mert a társadalom szervezési és irányítási feladatainak változásai közvetlenül hatnak a szakszervezetek szervezeti és irányítási rendszerére is. A szakszervezeti szervezeti felépítésben a változtatás akkor lenne célszerű, ha az új helyzetnek, az új viszonyoknak és elvárásoknak megfelelően az állami- és a gazdasági irányítás korszerűsítésével kerülne szinkronba.

Ennek szükségességét a szakszervezeti irányításról folyó vita is alátámasztotta, melyet a SzOT főtitkára a következőképpen foglalt össze: "Az államigazgatás fokozódó gazdasági, pénzügyi, területpolitikai önállósága erőteljesebben a következő években bontakozik ki. S a településpolitikában a szakszervezetek érdekképviselői jelenlétére és közreműködésére

egyre komolyabb szerep hárul, hiszen a tagság kilencven százalékat érintő lakóhelyi körülmények alakulását befolyásoló fejlesztésekben az SzMI-k, a szakmaközi bizottságok, a tanácsok, a népfrontbizottságok nélkülözhetetlen partnerei.^{8/} Ezek a partnerek a jelenlegi szervezeti strukturában nincsenek meg mindenhol. Hiányzik a szakszervezet területi szerve mint partner.

II. A szakmaközi bizottságok szerepéről, tekintélyéről

A szakmaközi bizottságok a szakszervezetek képviselői, végrehajtást segítő, véleményező, szervező, ellenőrző területi szervezetei. A gyakorlatban a helyük, szerepük elfogadása nem általános, adódik ez többek között abból is, hogy a szakszervezetek felépítésében kettős elv érvényesül, s ebből a szakmai, az ágazati a régebbi, az általánosan elterjedtebb, a közvéleményben a megrögzöttebb. A szakszervezet feladatai is döntően a "munkahelyhez" kötődtek és ezzel összefüggésben alakultak ki. Hosszú időszaka volt a mozgalomnak, amikor nem is volt más területen feladata, csak az üzemeken belül, esetleg más üzem munkásaival közös cél érdekében együttes fellépés. "Kilépés" az üzem kapuin túlra nem egyszerű, nem könnyű feladat, különösen annak megértése, elfogadtatása és a gyakorlatban történő megvalósítása a szakszervezeti tisztségviselők, a tagság valamint a közvélemény körében. Különösen az ágazati szakszervezetek közép- és alsószintű szervei vontatottan, ill. kevésbé fogadják el a munkahelyen kívüli tevékenységi kört. Túl mélyek a gyökerei az iparági, üzemi, munkahelyi szakmai szervezkedésnek és csak nagyon nehezen fogadják el a szakmai munkahelyi feladatok mel-

lett a "területi" munkával összefüggő kérdéseket, feladatokat. Ma még fellelhetők olyan vélemények, hogy nem az SzKB-nak kell belépni az üzembe, hanem az ágazatoknak kellene kilépni a területi szervekbe, s itt megtalálni, felismerni helyüket, szerepüket, főként feladatukat. A "be- és kilépés" kérdése helyett a jövőben minden szervezetnek elsősorban a valóságos közös érdekek felismerésére és olyan közvetlen kapcsolatok kialakítására kell törekednie, amelynek segítségével a társadalmi, gazdasági célok megvalósíthatók.

A szakmaközi bizottság sajátos szervezet, a területi elv, az ebből adódó feladatok, valamint az ágazati elv alapján kialakult legalsó szervek itt kapcsolódnak össze. E kapcsolat célja többek között, hogy az ágazati szakszervezeteket jobban be kell vonni a területpolitikába. De hogyan? - vetődik fel a kérdés. Legkézenfekvőbb, hogy annak a szervezetnek a közvetítésével - mely az üzem dolgozóit átfogja, koordinálja - jelen esetben a szakmaközi bizottságok közvetítésével. Az SzKB-k szervezeti rendszerben elfoglalt helyéről megállapítható volt, hogy az ágazati szakszervezeti szervek - közép és alsószinten - korábban lekicsinyelték, aggályoskodtak a kiszélesedett tevékenységi kör ellen. A gyakorlatban is sokszor találkoztam a problémával, de elméleti oldalról is felmerült az, hogy kell-e, szükséges-e alsó szinten területi szakszervezeti szervet létrehozni? A tájkonferencián elhangzott, hogy a területi elvből adódóan úgy érződik, a tapasztalat is azt mutatja, mintha az SzKB-kat kívülről "ráépítették" volna a mozgalomra, vagy oldalról ragasztották oda és hosszabb időnek kell eltelni, míg a mozgalom szerves részévé válik.^{9/}

Az ágazati szakszervezetek viszonyulására jellemző, hogy féltékenyek a szakmák az alsó szintű területi szervekre. Attól tartanak, hogy ha jól működnek, akkor az ágazati irányítás körét fogják érinteni oly módon, hogy annak jelenlegi skálája szűkülni, a jog és hatáskörük csökkenni fog. Véleményem szerint is nem tapasztalható gyümölcsöző együttműködés és rendszeres közvetlen munkakapcsolat az ágazati megyei bizottságok és szakmaközi bizottságok között. Pedig a területpolitika területén közös cselekvésre lenne szükség. Sok esetben az ágazati közepszervek nem adnak tájékoztatást az alapszervezeteknek és nem is számoltatják be a területpolitikával kapcsolatos munkájukról.

Az alapszervezetek részéről tapasztalható, hogy nem értik az SzKB helyét, szerepét a szakszervezetek felépítésében, szervezeti rendszerében. Az alapszervezetek vonatkozásában ugyanis nem felettes-, nem felügyeleti-, nem irányító szerv. Csak koordinálja a területpolitikával kapcsolatos feladatokat. Éppen ezért számos helyen hangzott el a kérdés; Akkor minek van? A kutatásom tapasztalata és az SZMT vezetőjének is az a véleménye, hogy az SzB titkárok többsége^{10/} nem tartja fontosnak, jelentősnek az SzKB munkáját, abban való részvételt, esetleg bizottsági tagságot. Nyilván azért, mert a tagság üzemen kívüli érdekvédelmét teljes mértékben nem ismerték fel, másrészt az üzemen belül végzett érdekvédelmi, érdekképviselési tevékenységet tartják fontosabbnak, melyről rendszeresen be kell számolniuk az őket megválasztó tagságnak. S ha nem ismerik a tagság gondját, ügyes-bajos dolgait és nem járnak el érdekeikben, akkor testületi ülésen bírálják, elmarasztalják őket. A szakmaközi bizottságban végzett munkáról, megbízatásról nem kell szá-

mot adni és az elmarasztalás is kisebb.

Az alsószintű területi szakszervezeti szervek tekintélyéről, a városi, községi párt és tanácsi vezetők, szakmaközi tisztségviselők úgy vélekedtek, hogy rangjának, feladatának jobb ellátása érdekében indokolt lenne szervezeti változtatásokat eszközölni. Ugyanis az 1981-es újjászervezés után a szakmaközi bizottságoktól a legtöbb energiát a testület létjogosultságának elfogadtatása, elismertetése igényelte, hogy településszinten az állami, társadalmi szervek partnerként, a szakszervezeti szervek vonatkozásában koordináló területi szervként ismerjék el. A partnerszervek részéről több helyen tapasztaltam, hogy nem a Szakmaközi Bizottságot ismerték el, illetve fogadták el mint testületet, hanem annak vezetőit, akik korábban munkájukkal vívták ki tekintélyüket, pl. a pártoktatási központ vezetője volt, vagy városi tanács egyik vezetőjeként dolgozott, esetleg jelenlegi főállásából adódóan. Még számos körülmény befolyásolja a bizottságok tekintélyét és hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy általánosan elismertek legyenek.

III. Érdekvédelem - területpolitika

"A szakszervezetek sajátos - jellegadó - funkciója az érdekvédelem. Ez a kiemelkedően fontos szerep abból következik, hogy valamennyi társadalmi szervezet közül ők kötődnek leginkább a valóságos, tényleges érdekekhez. Ahhoz, amelyek a vezetés számára közvetlenül megfigyelhetők és elemezhetők. ... azon érdekről van szó, amelyek a dolgozó tömegek számára meg- és fél-

ismerhetők."11/ Volt időszak amikor az általános felfogás az volt, hogy a társadalmi szervek közül csak a szakszervezetek feladata az érdekvédelemmel való foglalkozás. A szocializmus építése során társadalmi igényként szélesebb körű, általános érdekvédelmi koncepció fogalmazódott meg, mely szerint a politikai rendszer más intézményeinek is megvannak a sajátos érdekvédelmi funkciói. A különböző érdekek különböző módon való védelme együttesen és külön-külön is a politikai intézményrendszerhez tartozó érdekszervezetek feladata. "A szocializmusban nemcsak a szakszervezetek, hanem az állami szervek, a jogi szabályozás, a párt-, sőt a munkáltatói szervek is ellátnek szűkebb és tágabb értelemben vett érdekvédelmi szerepet."12/ A párt többek között a politikai-, elsősorban osztársadalmi érdeket képviseli, védi, az érdekek végső szintézisét alapul véve. A tanács ma már a lakosság munka- és életkörülményeivel összefüggő kérdésekben lát el érdekvédelmi tevékenységet. A szakszervezetnek elsősorban a munkahelyen belül és másodsorban a munkahelyen kívül a területen élők élet- és munkakörülményeivel kapcsolatos összes kérdésben kell differenciált érdekvédelmi feladatokat és érdekképviseletet ellátni.

A két fő területről röviden csak néhány gondolatot vetnék fel:

a) A munkahelyi érdekvédelem, ez a régi klasszikus értelemben vett szakszervezeti munkának kiemelt területe, sok esetben ez jelentette a szakszervezeti munkát. Ma az érdekek egyeztetése, ütköztetése, sokrétűsége, igen összetett, bonyolult tevékenységgé formálta a munkahelyi érdekvédelmet. Itt csak utalnék a munkavállalói és tulajdonosi egyidőben meglévő pozícióra, s az ebből adódó árnyalásokra. Újabban a rétegek érdekvédelme

nyer aktualitást, melyre fel kell készíteni a tisztségviselőket. Felmerül a kisebbségi álláspont következetes, valamilyen formában történő intézményes védelme. A szakszervezeti fórumokon biztosítani kell annak lehetőségét, hogy a dolgozókkal folytatott viták során felmerült különböző érdekek ütköztetése nyíltan felszínre kerüljön, és szólni kell az érdekellentétek, az érdekütköztetések megoldásának módjáról. Az érdekmozgásokat figyelemmel kell kísérni, fel kell tárni azok társadalmi okait az objektív valóság és az alapvető társadalmi, gazdasági törvények alapján. Mindezek ismeretében az érdekmozgásokat a szakszervezeteknek befolyásolni szükséges.

b) A lakóhelyi érdekvédelem: a szakszervezeteknek ki kell lépni a munkahelyi érdekvédelem bűvös köréből és a lakóhelyi érdekvédelem területével is rendszeresen foglalkozniuk szükséges. Ez a feladat csak az utóbbi időben került a területi szakszervezeti munka homlokterébe. Miért szükséges a szakszervezeteknek ezzel a kérdéssel foglalkozni? Mert az emberek /a dolgozók/ életének két fő színtere van, egyik a munkahely, a másik a lakóhely. Nem lehet közömbös a szakszervezetek számára, hogy hol, milyen körülmények között dolgoznak, illetve laknak tagjai, hogyan élnek az üzemek, intézmények dolgozói munkaidő után. Ezt a kérdést ma nem lehet megkerülni és nem foglalkozni vele. Különösen azóta égető a kérdés, mióta a munkavállalók nagy része nő dolgozó, megtörtént a nők munkába állítása. Ezért a szakszervezeteknek is fontos, ha úgy tetszik "létkérdés" a tagság jogos érdekeinek minden területen való felismerése, annak közérthető módon történő megfogalmazása. A szakszervezeti lakóhelyi érdekvédelem szorosan kapcsolódik a tanács a lakosság életkörülmé-

nyeit biztosító befolyásoló tevékenységéhez.

A tanácsoknak a "tagolt" társadalom érdekszféráinak egymáshoz való viszonyát, kölcsönhatását figyelembe véve kellene egyeztetni, rangsorolni a lakossági igényeket. Ebben a szakszervezetek területi szervei komoly, megalapozott segítséget tudnának nyújtani. A lakosság érdekeinek védelmét egy szerv nem képes ellátni, ezért a tanácsnak össze kell fogni az ebben érdekeltet. Ezek köre bővült, "kiegészült" a szakmaközi bizottsággal. A településpolitikában igen fontos szerepe van a Népfront szervezeteknek és a mellettük működő Településpolitikai Bizottságoknak. A bizottság célja többek között a mozgalom társadalmi jellegének erősítése, széles társadalmi keret megteremtése, hogy az alulról jövő kezdeményezéseket, érdekeket közvetítse, képviselje és a településfejlesztési koncepciók kialakításában részt vegyen. Ha az érdekelt állami és társadalmi szervek érdemben - nem formálisan - tudnak közösen, tartalmasabban együtt dolgozni, akkor az érdekvédelmi területen meglévő együttműködés egyben az állami élet demokratizmusának szélesedését is jelentheti. Ezt a gyakorlatot - a szakmaközi bizottságoknak a területpolitikai munkában való részvételét - a társadalmisítási folyamat apró lépésének tekinthetjük.

A szervezett dolgozók és családtagjaik - a lakosság - érdekképviselője, érdekvédelme, az érdekek egyeztetése a területpolitikához tartozó kérdés. A városi, községi tanácsok önállóságának növelésével párhuzamosan szükséges a partner területi szakszervezeti szerv feladatkörét, felelősségét, hatáskörét szélesíteni és hozzáigazítani; hogy szinkronban legyenek. A területpolitika fogalmkörét Szabó Kálmán a következőkben foglalja össze: a városok, községek - a települések - sajátos

fejlődéséről, életműködésük folyamatosságáról való szervezett gondoskodás, melynek megvalósítása érdekében a területen lakók széleskörű összefogása szükséges. Ebben az összefogásban az állami és társadalmi szervek szerepe a döntő. "A területpolitika ... a párt és kormány általános elvi politikájának alkalmazása az adott megyében, a helyi sajátosságok figyelembevételével. Az országos és helyi kérdések összehangolása olyan eszköz, melynek segítségével a gazdasági, szervezeti erőket, a rejtett tartalékokat, a tudati tényezőkkel összhangban, egyre nagyobb hatékonysággal használják fel a párt, a kormány politikájának megvalósításáért, az ott élő dolgozók élet- és munkakörülményeinek javításáért, a kultúrszinvonal emeléséért."^{13/}

IV. A tanácsok és a szakmaközi bizottságok kapcsolatai

A kapcsolatrendszer legfontosabb eleme - a területpolitika -, amely az együttműködés egész területét átöleli. Alsószinten a tanácsok és az SzKB-k együttműködésének keretét az írásban foglalt megállapodások adják. Elkészítéskor figyelembe vették a Minisztertanács Tanácsi Hivatala és a SZOT Elnökségének az 1/1982. számú együttes irányelvét és ennek megfelelően zömében 1982-ben készültek el az egyes települések megállapodásai, amelyek nagymértékben elősegítették a tartalmi és szervezeti együttműködés kereteit, feltételeit és konkrét formáit. A város-, községpolitika kialakítása széles demokratikus fórumrendszeren keresztül történhet meg, elvárás, hogy ebben az üzemek, lakóhelyek illetve azok képviselői is részt vegyenek. Az SzKB-k az érdekmozgásokban "transzmissziós" szerepet töltenek be. Ezt csak úgy tudják ellátni, ha széles

bázison nyugvó tömegkapcsolattal és jó partneri viszonyal rendelkeznek. A partneri kapcsolat egyik megnyilvánulása egymás üléseire való meghívás illetve részvétel. A két megyében folytatott kutatás eredményeként megállapítható, hogy a 16 SzKB titkár közül 5 fő a tanács választott tagja, 11 fő állandó meghívott. A tanács vb-nek az SzKB titkárok közül nincs választott tagja, 12 fő rendszeresen meghívott, 2 fő esetenként meghívott, 2 főt csak az érintett napirend tárgyalására hívják meg.

Felvettem: Hogyan ítélik meg annak a lehetőségét, ha a területi szakszervezeti szerv titkára hivatalból szavazati jogú tagja lenne a helyi tanácsnak? Döntő többségnek^{14/} az volt a véleménye, hogy előnyére szolgálna a szakszervezeti munkának és a területpolitikai feladatok megvalósításának, mert a szakmaközi bizottság által koordinált érdekek, vélemények nem közömbösek a tanácsi döntések meghozatalakor. Minél szélesebb társadalmi réteg véleménye van benne egy-egy döntésben, annál inkább megalapozottabb és végrehajthatóbb lesz. S ez egyben segíti a tanácsi munka jobb ellátását is. Meggyőződésem szerint emelné a bizottság tekintélyét, befolyását, súlyát. A munka tartalma szempontjából a fejlődést elősegítő lépésnek tekintem. A hivatalból tagok száma minimális lenne a választott tagokhoz viszonyítva - 3 vagy 5 fő - így nem képzelhető el, hogy leszavaznák a választott tagokat. Jelenleg is van lehetőség, hogy az SzKB titkárt vagy a párttitkárt tanácstagnak megválasszák, nehézség ott jelentkezik, hogy ez esetben elsősorban a választó körzet lakóinak ügyes-bajos dolgait kell intéznie és még a képviselt szervezett tagság érdekeit is kell vé-

deni. A két feladat együtt tapasztalatom szerint sok.

A tanáccsal való együttműködés főbb területei:

a) az éves helyi tanácsi település-, területfejlesztési tervek, koncepciók véleményezése és a kialakításában való részvétel;

b) a közép- és hosszútávú tervek ismertetése, véleményezése;

c) az éves költségvetési terv megtárgyalása.

Általánosságban az együttműködés "a gazdasági, terület- és településfejlesztési, szolgáltatási és társadalompolitikai döntéseknek a tervezésére, előkészítésére, végrehajtására és ellenőrzésére terjed ki, amelyek közvetlenül érintik a dolgozók élet- és munkakörülményeit."^{15/}

a) Az éves helyi tanácsi település-, területfejlesztési tervek, koncepciók kialakítása, véleményezése

A helyi rövidtávú település- és területfejlesztési tervek a legközvetlenebbül érintik a terület lakosságát, ezért lényeges ennek kialakításában, elfogadásában, megvalósításában, hogyan vesz részt a szakszervezet alsószintű területi szerve? A kutatás során fontosnak minősítettem, hogy a közérdekű tervek előkészítési szakaszában érdemi módon hogyan tud, vagy tudna a szakmaközi bizottság bekapcsolódni? A tanács javaslatot kér az SzKB-től a terv elkészítése előtt. A javaslatok széleskörű integrálásán van a hangsúly, melynek egyik formája az, hogy az SzKB-ba delegált 9-15 tag a saját és a kijelölt üzemek, intéz-

mények szervezett dolgozóinak véleményét, javaslatait, igényeit, a választott szakszervezeti tisztségviselők és a helyi demokratikus szakszervezeti fórumok által biztosított lehetőséget felhasználva a tagságtól közvetlen, vagy közvetett módon begyűjtik. Az így beérkezett óhajokat rangsorolják és írásban megküldik a tanácsnak és az elkészült tervjavaslatot széles körben ismertetik. Ahol erre időt, energiát fordítanak, ott még az üzemi intézményi fórumot is igénybe veszik, hogy a dolgozó kollektívákat közvetlenül tájékoztassák, így pl. a brigádvezetők tanácskozását, vagy bizalmi testület üléseit, ahol mód van rá, összdolgozói tanácskozást. Több településen kialakult gyakorlat, hogy a tanács az általa elkészített fejlesztési tervhez elkészíti a társadalmi munka igényének lehetséges elképzeléseit, tervét. Ebben azt próbálják előre feltérképezni, hogy hol, mennyi, milyen formájú - szakipari, nehéz fizikai, könnyebb munka stb. - társadalmi munkára lesz szükség. Ezt a szakmaközi bizottságon keresztül a helyi ágazati szakszervezetek - üzemek, intézmények - tisztségviselői megkapják és ennek ismeretében teszik meg vállalásaikat. Már előre tudják, hol, várhatóan mikor fognak társadalmi munkát végezni, amire nincs jelentkezés arra mozgósítanak. Így tervszerűbb, ellenőrizhetőbb és sokkal eredményesebb a köz javára felajánlott munka. Ma még sokhelyen az SzKB-k részt vesznek a tanácsi fejlesztési tervek kialakításában és véleményezik azt, de ez a részvétel inkább formai, mintsem érdemi. Törekvés van arra, hogy a kapcsolatokban a még létező formális vonások helyett teljes egészében a cselekvő együttműködés bontakozzon ki.

"A településfejlesztés elsődleges feladata, hogy kedvező

kereteket teremtsen a gazdaság intenzív fejlődéséhez, az élet-körülmények javításához, az urbanizációs folyamatok kiszélesítéséhez, a kisebb térségek, települések összehangolt fejlesztéséhez, a szocialista életmód kibontakoztatásához.^{16/} A kérdés vizsgálatával összefüggésben kiemelném, hogy a településfejlesztés, az ellátás mindenkor jelentős hangulati tényező, amelyre a szakszervezeteknek - mint a dolgozók érdekvédelmi szervezetének - kiemelt figyelmet kell fordítani. Még akkor is, amikor a szerényebb anyagi lehetőségek sok területen csak a szinttartást biztosítják és csak a legégetőbb területeken korlátozott mértékű fejlesztést tesznek lehetővé. A helyi városi és községpolitikai érdekek alakításában más objektív körülmények is kényszerítőleg hatnak, hogy olyan város- és községpolitikát folytasson a tanács, amely feltételezi a szoros együttműködést a társadalmi szervekkel és tömegszervezetekkel. Ennek követésre méltó gyakorlata van kialakulóban; a tanács illetékesei negyedévenként városi, nagyközségi, községi szintű koordinációs értekezleten ismertetik az elvégzett és a soron következő településfejlesztési és más feladatokat, amelyre az SzKB és más társadalmi szervek is állandó meghívottak, pl. Gyula, Kondoros. Ez a fórum bizonyos fokig a területpolitikával kapcsolatos munkamegosztásnak is keretet biztosít.

A rövidtávú tervek előkészítésében való érdemi közreműködést befolyásolja az a ténylegesen fennálló helyzet, amely szerint a tanács több irányú szakapparátussal rendelkezik. Míg a szakmaközi bizottságok nem rendelkeznek semmilyen apparátussal.^{17/} Szerintem a jövő szempontjából alapkérdés, hogy a területi szakszervezeti szerveken keresztül milyen mértékben tud-

ják a város- és községpolitikai kérdések kialakításába, annak eldöntésébe és a megvalósításba a településen dolgozókat érdemben bevonni. A gyakorlatban tapasztaltam, hogy a bizottságok legnagyobb problémája, hogy a területükön lévő szervezett dolgozók véleményét, javaslatát nagyon nehezen, sok fáradságos utánjárással tudják csak összegyűjteni. Léteznek "falugyűlések", amelyek fórumot biztosítanak a településfejlesztéssel kapcsolatos széleskörű véleménynyilvánításra, s ennek tartalmi munkája az elvárásoknak nem minden esetben felel meg. Az SZKB tevékenységének fő kérdése az, hogy a szervezett dolgozók minden irányú érdekeit tudja-e védeni, ill. képviselni. Ennek az elvárásnak csak akkor tudnak megfelelni, ha a munkahelyen kívüli érdekegyeztetési folyamatba érdemben, egyenrangú partnerként vesznek részt.

A településfejlesztés körébe tartozik a lakáskérdés, amellyel való foglalkozás kiemelt feladata mind a tanácsnak, mind a társadalmi szervezeteknek. A 80-as években egészen másként jelentkezik, mint korábban. Az állami és helyi költségvetés szűkös volta az állami lakások építésének csökkenését eredményezte. Általános tendencia jelenleg a magánérből épülő egyedi, illetve társasházak építése. Az SzKB-k feladatuknak tekintik, hogy szorgalmazzák a tanácsnál a magán- vagy társasházak építésére alkalmas olcsó telkek kialakítását. Kérni kell a szakszervezeteknek, hogy a korábban jól bevált "munkás lakásakció" helyett milyen kedvezményes formában tudna egyszerű, kispénzű tagjainak segítséget nyújtani. Felmerült a vállalati szervezésű kedvezményes lakásakció beindítása, de ennek akadálya az, hogy a vidéki kis-, középvállalatok nem rendelkeznek számottevő

anyagi alappal. Még a városi-községi szintű közös szervezésnek sem volt bázisa. Az SzKB-k helyzetfelismerését dícséri a "lakás-fórum" szervezése, melyre az érdeklődő lakosságot hívták meg, és a község-, város illetékes vezetőit, így a párt, a tanács, az OTP, a TŰZÉP stb. A fórum elősegítette egyrészt a lakosság tájékoztatását, informálását, másrészt a közvetlen kapcsolat kialakítását. Máshol a helyi tanácsok által kiadott lakásrendelet-tervezetet vitatták meg testületi ülésen, és az így kialakított állásfoglalást ismertette az SzKB titkára a tanácsülésen. A tanács által kibocsájtott rendelelettervezetek megismertetését, megvitatását még szélesebb körben lehetne megrendezni, pl. a dolgozók munkahelyén. Az SzKB-k képviselőik útján részt vesznek azon társadalmi bizottságokban, amelyek a lakáselosztást segítik elő.

A gyermekintézmények kérdése. Az iskolák, gyermekintézmények^{18/} fejlesztésének kezdeményezésében mindenhol az SzKB-k jelen vannak, mivel ez az egyik olyan közérdekű kérdéscsoport, melynek képviselőit, hiányát vagy meglétét folyamatosan figyelemmel kíséri a lakosság. "A gyermekintézmény-hálózat fejlesztését igényli a munkaerő-szükséglet kielégítése, de van ennek élet-szinvonal-növelő hatása is, és az is fontos, hogy a gyermekek egészséges, szocialista szellemű nevelést kapjanak."^{19/} Legtöbbször ezen területen találkozunk a területen élők igénye és a terület vezetőinek elképzelése. A társadalmi munka-felajánlások többsége a gyermekintézmények fejlesztése érdekében történik. E célok megvalósítására viszonylag a legkönnyebb mozgósítani a helybéli lakosság széles rétegeit. A társadalmi munkavégzés mellett pénzbeli támogatási formával is találkoztam több helyen,

(Óévványa, Gyula). Ami jelenleg megoldatlan nagy probléma az az, hogy az eljáró dolgozók társadalmi munkaakciójából, a kommunista műszakokból befolyó összegek nem a lakóhelyi tanácshoz folynak be, hanem a munkahelyi területhez, így annak felhasználására is ott kerül sor. Ugyanakkor a gyermekintézmények megléte vagy hiánya, az áruellátás kérdései a lakóhelyen jelentkeznek. Indokolt lenne, hogy a társadalmi munkaakcióban, az érintettek a lakóhelyükön vennének részt.

A településfejlesztéssel kapcsolatosak a helyi közlekedés és bejárás, illetve eljárás kérdései. A helyi közlekedés, bejárás, eljárás az üzemek munkaerőellátásával, a munkába járással összefüggésben kerülnek a szakszervezet területi szervének napirendjére, ahol már figyelembe kell venni, és összhangba kell hozni az üzemrész érdekeit a lakosság érdekeivel. Az érdekütköztetésre, az érdekellentétek feloldására az SzKB-k fórumain kerül sor. Gyakorlattá vált, hogy az illetékes szervek a döntés előtt, az elképzelések összeállításakor javaslatokat, elgondolásokat kértek a szakszervezetektől, amelyeket a tervezet összeállításánál figyelembe vettek. A városokba bejáró dolgozók problémáját vetném föl, hogy az ő területi érdekeiket kik, hogyan képviselik? Az eljáró dolgozók közlekedése alkalmanként eljut a szakmaközi bizottsághoz, de mivel nem ott dolgoznak, ahol laknak, mi több, lakóhelyükön nem tartoznak egyik ágazati szakszervezethez sem, így a szakszervezetek által képviselt lakóhelyi érdekvédelemben sem részesülnek, csak a tanácstag képviseli őket, mint választókat.

az egészségügyi ellátáshoz is kapcsolódnak az SzKB-k. Elsősorban üzemi, körzeti orvosi, gyógyszerügyi ellátással, és az

ügyelettel összefüggő kérdések azok, amelyek a területen lakó szakszervezeti tagok életkörülményeit befolyásolják. A területen létrehozott "Rehabilitációs Bizottságok" munkájában az SzKB-k titkárai vesznek részt, de nincs még kiforrva, hogy milyen konkrét feladatok hárulnak a területi szakszervezetekre, és az sem, hogyan tudják megvalósítani. Még csak elvétve található az a gyakorlat, amikor a tanács szakigazgatási szerve, a KÖJÁL és az SzKB üzemben végzett átfogó közös ellenőrzést. Véleményem szerint a jövőben ezt a formát általánossá kellene tenni, mert az élet- és munkakörülmények komplex vizsgálatára van szükség, amelyben a környezetvédelemre is külön figyelmet kellene fordítani. A környezetvédelemmel való foglalkozás a szakszervezeteknek is feladata kell, hogy legyen. Nem lehet közömbös a területi szakszervezet, hogy tagjai a munkahelyen milyen egészségtelen körülmények között dolgoznak, de az sem mindegy, mennyire szennyezett a lakóhely levegője, környezete. Ez összetársadalmi érdek, amelybe a szakszervezeteknek aktívan be kell kapcsolódnok. Nem kimondottan egészségügyi ellátáshoz tartozó, de mégis felvetem, a tanácsi segélyezésben való közreműködés-, együttműködés kérdéseit, valamint a vállalati segélyezés és a tanácsi segélyezés egyeztetésének gyakorlatát. A párhuzamosságok, esetleges átfedések mindezt szerintem indokoltá teszik.

A területfejlesztéshez kapcsolódik a település kereskedelmi hálózatának kiépítettsége és az ellátás is. A szakszervezeteknek sem közömbös, hogy a szervezett dolgozók és a helyi lakosság hol, hogyan, milyen körülmények között, egyáltalán mit tud vásárolni a keresetéből. Az ellátás elsősorban a tanács feladata, de a területi szakszervezeti szerv közreműködé-

sére is szükség van. A konkrét lépéseket a tanácsnak kell megtennie, míg a szakszervezetek az ellenőrzés útján segítik ezt a munkát. A kereskedelem társadalmi ellenőrzését a munkahelyek által megbízottak, a szakmaközi bizottságok koordinálásával végzik. Kettősség jelentkezik e területen, egyrészt a munkahelyi szakszervezet, másrészt az SzKB is felkérheti vizsgálat lefolytatására őket. Ugyanakkor a rendszeres, előre meghatározott átfogó ellenőrzéseket a tanács illetékes osztályával közösen folytatják le. Ebben a kérdésben az SzKB koordináló szerepe tapasztalatom szerint kevés. Még eredményesebb, áttekinthetőbb lenne a munka, ha ennek a fontos területnek az irányítását a szakmaközi bizottságok látnák el. Jelenleg az SzKB-k nem írhatnak elő semmilyen kötelezettséget az ágazati alsó szerveknek, nem kötelező jelentés vagy információ adása sem. Ez a probléma az alsó szintű területi szakszervezeti szerv, nevezetesen a szakmaközi bizottság hatékony működésének problémája. A kereskedelmi ellátáshoz tartozik a szolgáltatás, amely szintén kihatással van a lakosság hangulatára és életszínvonalbeli tényező. Nagyobb szolgáltatási központok kialakítása már a középszintű irányító szervek hatásköre, melybe az SzMT képviseli a terület dolgozóit.

A kulturális, művelődési és sporttevékenység. Jelentős helyet foglal el mindhárom terület a területi szakszervezeti munkában. Az SzKB-nak a tevékenysége a területen lévő kulturális, közművelődési központokkal való szoros együttműködésre, a közös rendezvények szervezésére, mozgósítására irányul.

A sportmunka látványosabb, eredményesebb területe a szakszervezeti tevékenységnek. A sportprogramok kialakításában az SzKB képviselői aktívan részt vesznek, viszik a munkahelyek dol-

gozóinak igényét és az elfogadott sportnaptár rendezvényeiről az üzemi tömegsport felelősök közreműködésével adnak visszajelzést. A szervezett dolgozók mozgósítását is az aktívahálózat bevonásával végzik. Jó az együttműködés az állami és társadalmi szervekkel is.

A területpolitikai célok, tervek megvalósításának leggyakrabban anyagi természetű akadályai vannak. A jogszabály értelmében az üzemek, gazdálkodó szervezetek város-, községfejlesztési hozzájárulást kötelesek fizetni (1985 év végéig) a telephely szerinti tanácsnak. A vizsgálat során többször felmerült, hogy a kisebb településekről nagyszámú eljáró dolgozó van, akiknek a lakóhelyükön jelentkeznek mindazok a problémák, amelyekről a tanulmányban szóltam. Javasolták, hogy célszerű lenne a községfejlesztési hozzájárulás összegét arányosan megosztani, mégpedig úgy, hogy az üzem, gazdálkodó szervezetek dolgozóinak lakóhelyét vennék alapul és a tanácsok ennek arányában részesülnének a hozzájárulás összegéből. A jövőben "Fel kellene oldani az ingázókban azt a rossz társadalmi közérzetet, hogy munkahelyükön, a városban (kiemelt településeken) részben az ő munkájuk eredményeként adottak a megfelelő életfeltételek, lakóhelyükről viszont hiányoznak."^{20/} Ugyanez a helyzet, amikor a vállalati központok, trösztök a gyermekintézmények fejlesztéséhez anyagiakkal járulnak hozzá a telephelyükön lévő tanácsi fejlesztésekhez. A vidéki vagy más településen lévő gyárak, gyáregységek, amelyek a szociális keretek megtermeléséhez szintén hozzájárultak, annak előnyéből nem részesülnek.

V. A szakmaközi bizottságok és a szervezeti felépítés kérdései

Az SzKB-k szervezeti struktúrája, hatásköre különböző fejlődési szakaszokon ment keresztül. Korábban a szórványtagság a nyugdíjas tagok összefogására, s az ebből adódó feladatok elvégzésére volt hivatva az SzKB. Nem volt életképes, tekintéllyel nem rendelkezett. Ebből az állapotból előrelépést jelentett az 1981. évi ujjszervezés. A társadalmi, politikai és gazdasági életben bekövetkezett változások hatására a szakszervezetekben is napirendre kerültek az irányító munka elvi és gyakorlati kérdései. Az alsó szintű irányítás rendszerében nincs mindenhol a szakszervezeteknek kiépített képviselői testülete, mert a szakszervezetek szervezeti felépítésében törés van, úgyis fogalmazhatom, hogy nincs befejezve. Az alapszabály szerint "A magyar szakszervezetek felépítését és működését a demokratikus centralizmus szervezeti és működési alapelve, valamint az iparági-ágazati szervezkedés elve határozza meg."^{21/} A jelenleg létrehozott - nem választott - és működő szakmaközi bizottságok nem felelnek meg a demokratikus centralizmus elvének. A SZOT titkára irásában felteszi a kérdést "Át kell gondolnunk azt is, hogy feltétlenül rá kell-e húzni minden szakszervezeti szervre a demokratikus centralizmus működési elvét?"^{22/} Közismert a szakszervezetek "kettős elv" szerinti felépítése, ebből az egyik, "a területi elv" nem valósul meg következetesen és általánosan. Nevezetesen a városokban, községekben nincs mindenhol szakmaközi bizottság. Pedig erre - a gyakorlati munka vizsgálata alapján - nagy szükség lenne. Ezért szükségesnek és célszerűnek tartanám, hogy a párt, a tanács, a népfront, a KISZ-hez hason-

lőan a szakszervezet struktúrája kiépüljön a következő elnevezésekkel. Létező területi szakszervezeti szervek:

- Szakszervezetek Országos Tanácsa - SZOT
- Szakszervezetek Megyei Tanácsa - SZMT

A Szakmaközi Bizottság helyett javaslom:

- Szakszervezetek Városi Tanácsa - SZVT
- Szakszervezetek Nagyközségi (Községi) Tanácsa - SZKT

A szakszervezetek városi tanácsai és a nagyközségi (községi) tanácsai gyakorlatilag a szakmaközi bizottságok jog- és feladatkörét, szerepét vennék át.^{23/} Természetesen az "ágazati elv"-nek megfelelően épülnének ki az alapszervezetek.

"Mi nem javasoljuk a városi-nagyközségi szakszervezeti tanács létrehozását, de azt feltétlenül el kell érünk, hogy a tradicionális elnevezés mélyebb tartalmat, olyan szervezeti formát alkosson, amelyik képes a település szervezett dolgozóinak képviselőre, érdekvédelmére, a tanáccsal való együttműködésre. A névváltoztatás önmagában csupán formai lépés. Tartalmát tekintve viszont új vezetési szintet takar, amit sürgősen tartunk. A szakmaközi bizottság elnevezés és tartalom mellett sokkal több érv szól. Egyrészt ez a szövetségi összetartozást fejezi ki - nevében is. Másrészt ebben is van bizonyos vezetési-irányítási jelleg.

Ez utóbbival összefüggésben kell ill. lehet vitatkozni, hogy a szakmaközi bizottság az adott település szakszervezeti vezető szervezete-e? (Vagy azzá kell-e válnia?) Egyértelmű, hogy ma nem az. Sokan vitatják is, hogy azzá kell-e válnia, ill. meghatározott kérdésekben biztosítani számukra a döntés jogát, amit az alapszervezeteknek is tudomásul kell venni. Ez

nem egyenlő az irányítással. Véleményünk szerint elkerülhetetlen, hogy meghatározott kérdésekben vezető jellegű feladatokat lásson el.^{24/} Általánosan elfogadott, hogy a szakmaközi bizottságok területi szakszervezeti szervezetek, nyilvánvaló, hogy ennek az elvárásnak kell megfelelniök. A területi szakszervezeti szerv új felfogásával találkozunk a SZEKI által megjelentetett tanulmányban; "a szakmaközi bizottságokat a területen (város, nagyközség) működő iparágak, szakmák ill. azok alapszervezetei területi szövetségének tekintjük ... Azt is mondhatjuk, hogy a szakszervezeti mozgalom gazdagodik egy új szervezeti elvvel, amit az 'egy település, több szakszervezeti alapszervezet **szakmaközi szövetsége**' fejez ki."^{25/}

A fentiekből is látható, hogy az alsószintű területi szakszervezeti szervek nevezetesen a szakmaközi bizottságok szervezeti és tartalmi kérdéseinek a továbbfejlesztése aktuális, napirenden lévő kérdés. Mindezeket úgy kell módosítani, változtatni, hogy a szükséges jog- és határral rendelkezzenek.

Már a SZOT X. plénuma is megfogalmazta a szakszervezetek hatékony részvételét a tervek kialakításában, beleszólás a lakáshelyzet, az egészségügyi ellátás, a bölcsődei és óvodai hálózat bővítésébe; a szervezeti életre vonatkozóan pedig a választott területi bizottságok fenntartását megfelelő joggal és hatáskörrel. A területpolitikának nem minden területével tudtam foglalkozni, amelyeket érintettem, azt sem a teljesség igényével. A cél az, hogy a szakszervezet területi szerveinek a szakmaközi bizottságok felépítése, tartalmi és területi irányító munkája összhangban legyen a társadalom állami, politikai, gazdasági szervezeteivel, és megfeleljen a társadalmi igényeknek, elvárásoknak.

IRODALOMJEGYZÉK

- 1/ A Csongrád megyei SZMT által elfogadott "A Szakmaközi Bizottságok Működési Szabályzata.
- 2/ Lenin: A szakszervezetek szerepe és feladatai az új gazdasági politika viszonyai között. A tézisek tervezete. i.ÖM 44.k.
- 3/ Virizlay Gyula: Irányító munkánk néhány elvi kérdése. Szakszervezeti Szemle, 1985/2. sz.
- 4/ Magyar Gyula: A területpolitika néhány tapasztalata. Szakszervezeti Szemle, 1980/5. sz.
- 5/ Perczel György - Szigeti Ernő: A terület- és településfejlesztés eredményei, feladatai. Propagandista, 1984/5. sz.
- 6/ Dr. Schmidt Péter: Szocialista demokrácia Társadalmi Szemle, 1980/7. sz.
- 7/ Györgypál Katalin: A magyar szakszervezetek helyzetének néhány időszerű kérdéséről. SZEKI tájékoztató, 1985/1. sz.
- 8/ Dr. Bors Zoltán: Együtt a közös célért. Szakszervezeti Szemle, 1984/11. sz.
- 9/ Magyar Szakszervezetek Alapszabálya. Munka, 1981/1.
- 10/ MSZMP KB 1983. október 12-i állásfoglalása. Pártélet, 1983/11. sz.
- 11/ SZOT 1981. április 17-i határozata. Szakszervezeti Értesítő, 1981/6. sz.
- 12/ Szabó Kálmán: Az SZMT szerepe a területpolitika alakításában. Szakszervezeti Szemle, 1980/1. sz.
- 13/ Gáspár Sándor: A szakszervezetek és a változó körülmények I. Szakszervezeti Szemle, 1984/11. sz.
- 14/ Békés és Csongrád megyei SZMT jegyzőkönyvek, jelentések. A két megyében működő 23 szakmaközi bizottság közül 17-et személyesen felkerestem elbeszélgetések, magnófelvételek.

- 15/ Bihari Mihály: Politikai mechanizmus és demokrácia.
Válság és megújulás c. tanulmánykötetben. Kossuth, 1982.
- 16/ Kőszegfalvi György: Településfejlesztés, településpolitika.
Kossuth, 1985.
- 17/ Baranyi Tibor: Korszerű gondolkodás és munka.
Szakszervezeti Szemle, 1985/11.
- 18/ Ungár György: A szakmaközi bizottságok feladata, helye, szerepe a területi szakszervezeti munkában, munkamegosztásban.
Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete 1985-86.